

ȘTIRI NOI DESPRE ORGANIZAREA INTERNĂ A CETĂȚII HISTRIA ÎN PERIOADA AUTONOMIEI

DE

D. M. PIPPIDI

Problema organizării interne a Histriei în perioada autonomiei, și îndeosebi în ultimele trei veacuri anterioare erei noastre, a făcut în vremea din urmă obiectul unei întregi serii de studii, datorite unor cercetători români și străini. Ca să nu mai vorbim de tabloul schițat de Radu Vulpe în a sa «Istorie veche a Dobrogii»¹, va fi deajuns să amintim în această ordine de idei paginile închinată problemei de Hristo Danov în lucrarea intitulată «Țărmlul de vest al Mării Negre în antichitate»², comunicarea lui Em. Condurachi referitoare la «Frământări politice și sociale la Istros în preajma anului 400 înainte de era noastră»³, propriul nostru studiu «Histria și Callatis în secolele III-II î.e.n.»⁴, în sfârșit, și mai ales, articolul Tatianeii V. Blavațkaia: «Organizarea internă a orașelor pontice apusene în perioada autonomiei»⁵, acum în urmă retipărit în volumul închinat de aceeași autoare «Orașelor vest-pontice în secolele VII-I î.e.n.», apărut în editura Academiei de Științe din Moscova⁶.

În toate aceste publicații, informațiile oferite de izvoare, mai cu seamă materialul epigrafic descoperit și editat în decursul vremii de cercetători în fruntea cărora se cuvine amintit Vasile Pirvan, a fost strîns și valorificat după cuviință. Mulțumită lor, aspectele de căpetenie ale organizației de stat histriene în perioada guvernării democratice ne sînt cunoscute cu mai multă precizie decît ale oricărei alte cetăți grecești din bazinul pontic, cu excepția Olbiei, unde abundența documentării a făcut posibile încă de la sfîrșitul secolului trecut studiile aprofundate ale lui Latîșev asupra dezvoltării politice și administrative a orașului, de la întemeiere pînă în epoca imperială⁷.

A reveni, în aceste condiții, asupra subiectului, ar putea părea o pierdere de vreme, fără justificarea unor mărturii inedite, susceptibile să completeze cunoștințele anterioare în puncte mai mult sau mai puțin importante.

¹ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*. București, 1938, p. 129 și urm.

² H. Danov, *Zapadniat briag na Cerno More v drevnostta*. Sofia, 1947, p. 47 și urm.

³ Bul. Științ. Acad. R.P.R., Științe istorice, filozofice și economico-politice, 1949, t. I, fasc. 2, p. 117 - 125.

⁴ «S.C.I.V.», anul IV, 1953, nr. 3-4, p. 487 - 512.

⁵ «V. D. I.», 1949, fasc. 3, p. 36-45.

⁶ T. V. Blavațkaia, *Zapadnopontiiskie goroda v VII-I v. d. n.e.*, Moscova, 1952, p. 191 și urm.

⁷ V. V. Latîșev, *Issledovania ob istorii i gosudarstvennom stroe goroda Olvii*.

Tocmai acesta e însă motivul care ne-a îndemnat să întreprindem cercetarea noastră, în care ne propunem să strângem laolaltă informațiile de drept public cuprinse în inscripții aflate în depozitele șantierului Histria sau descoperite în cursul campaniilor 1949—1952.

Dat fiind caracterul limitat al acestor note, e de la sine înțeles că nu putea fi vorba să încercăm o prezentare de ansamblu a constituției histriene în perioada căreia-i aparțin textele, și care se întinde de la sfârșitul secolului al IV-lea pînă la sfârșitul secolului I î.e.n. Tot atât de puțin putea fi vorba să atingem cu acest prilej problemele numeroase puse de cuprinsul ori de starea de conservare a aceluiași documente, al căror text integral se va găsi în volumul « Histria I »¹. Rostul acestor pagini fiind altul, referințele la fapte știute vor fi rare, de fiecare dată motivate de nevoia de a face mai bine înțeles aportul noilor materiale. Tot așa, discuțiile de amănunt în legătură cu împrejurările ce vor fi prilejuit înființarea cutărei magistraturi sau instituții. Oricît de îndreptățită, această preocupare nu-și avea locul într-o cercetare al cărei țel exclusiv e de a înfățișa, înmănușiate, informații spicuite într-un lot disparat de monumente puțin cunoscute.

Din acest punct de vedere, cea dintîi pe care ținem s-o relevăm (și la care am mai făcut aluzie într-un studiu anterior²) e aceea despre existența în Histria a unui colegiu de ἄρχοντες, cu rosturi administrative și politice³. În decretul pentru Hephais-tion al lui Matris, datînd de la sfârșitul secolului al III-lea sau de la începutul secolului al II-lea î.e.n. (reeditat acum în « Histria I », sub nr. 2), propunători ai măsurilor de cinstire adoptate de Adunare apar acești dregători: οἱ ἄρχοντες εἶπαν. Pînă aici, singura știre în legătură cu *archonții* în cetatea de pe țărmul lacului Sinoe era — dacă exceptăm aluzia dintr-o inscripție funerară latină, aparținînd epocii Antoninilor și găsită la Nistorești⁴ — mențiunea, într-un decret din secolul al II-lea, în cinstea unui negustor cartaginez, a unor ἄρχοντες a căror intervenție pe lîngă exotical personaj l-ar fi determinat să cedeze cetății o anumită cantitate de grîne⁵. Textul în chestiune e însă mutilat tocmai în acest punct și citirea editorului, oricît de judicioasă, putea să lase loc la îndoieli. De data aceasta mărturia e limpede, și cercetătorul instituțiilor politice ale Histriei poate înregistra particularitatea semnalată, comună vieții publice a tuturor coloniilor milesiene din Marea Neagră⁶.

Tot ca o particularitate de organizare proprie cetăților întemeiate de metropola asiatică trebuie explicată, credem, trăsătura întîlnită într-un decret din ultima jumătate a secolului I î.e.n., sau din primii ani ai erei noastre, în care — pentru întîia oară într-un document histrian — se menționează activitatea unui colegiu de magistrați numiți σύνεδροι⁷. Imprejurarea că nici un alt text nu vorbește

¹ Editura Academiei R.P.R.

² « S.C.I.V. », anul IV, 1953, p. 505.

³ Mai bine cunoscuți în Attica, unde informația asupra activității lor e abundentă, *archonții* nu apar niciodată în orașe dorice (v. Schoeffer, R.—E., II, col. 569). Pentru prezența lor în orașele din bazinul pontic, vezi materialele citate mai departe, n. 6.

⁴ « A.E.M.O. », XVII, 1894, p. 87, nr. 11 (= C.I.L., III, 12489): « L. Pompeius Vale(n)s... munera fecit Histro in oppido *arc(h)ontium* et sacerdotium... »

⁵ « Dacia », III-IV, 1927/1932, p. 400, nr. 3, r. 3: [ὁ δεῖνα Διοσκουρί]δου Καρχηδόν[ι]ο: σῖτον μεταπεψάμενος εἰς ἑὴν πόλιν. παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ [δήμου...]

⁶ Apollonia: « J.O.A.I. », XV, 1912, Beibl. col. 95—100; XXX, 1937, Beibl. col. 89—94; Tomi: « A.E.M.O. », VI, 1883, p. 21, nr. 42; VIII, 1885, p. 8, nr. 21; XII, 1889, p. 129; XIV, 1891, p. 29, nr. 61; Tyras; I. O. S. P. E., I^a, 2, 3; Olbia: I. O. S. P. E., I, 26, 29, 31, 32, 33, 39, 40 — și numeroase alte inscripții înscrise în Indicele II, p. 551.

⁷ Histria I, nr. 8; r. 2—4: Ἐδοξε τῶν [δῆμοι ἐπιμηνιέων]τος; Φιλοδῆ[μο]υ τοῦ δεῖνα: cī σύνεδροι εἶπαν.

de acești dregători prileju: este unele nedumeriri în legătură cu atribuțiunile lor exacte. Dacă ținem seama de faptul că, sub ocupația romană, tradiționalul sfat al cetăților guvernate în chip democratic poartă câte odată numele de συνέδριον¹, interpretarea cea mai simplă ar fi că, prin σύεδροι, avem a înțelege βουλευταί². E semnificativ însă că în inscripțiile histriene pînă acum ieșite la iveală, chiar în epoca imperială, membrii Sfatului continuă să-și zică βουλευταί, ca în cunoscuta piatră de mormînt a lui Aelius. . . « *buleuta* Histria(e) », găsită la Pantelimonul de Sus³, sau în epitaful histrian din secolul al III-lea, în care se pomeneste un Αἰσχρίων Ἀρισταγόρου . . . βουλευτής⁴. Nu trebuie uitat, pe de altă parte, că Histria era o colonie milesiană și că, tocmai în Milet, membrii unei comisiuni guvernamentale însărcinate cu pregătirea proiectelor urmînd a fi supuse votului popular poartă în epoca elenistică numele de σύεδροι⁵. Funcțiunea pe care oί σύεδροι o îndeplineau în Milet corespunde așadar aceleia cu care în Atena erau însărcinați oί συγγραφεῖς⁶, și, cu acest înțeles, termenul se întilnește și în alte orașe din Asia Mică⁷, apoi în unele cetăți din jurul Mării Negre⁸, la care trebuie să adăugăm acum Histria.

Informațiile privitoare la demnități într-un fel sau altul legate de funcționarea Adunării populare s-ar putea completa cu o știre prețioasă, dacă lectura de noi propusă primelor litere păstrate ale unui decret din secolul al III-lea î.e.n. are șanse să se adeverească. Textul e extrem de mutilat, și tocmai începutul e de o restituire anevoioasă⁹. În măsura în care am fost bine inspirați propunînd citirea [ἐ]πιστάται acolo unde piatra prezintă sigur ΙΣΤΑΤΑΙ, am avea în fragmentul la care facem aluzie prima mențiune a unor dregători pomeniți în inscripții din Milet, unde, pe cit se pare, rostul lor era de a prezida desbaterile Adunării. « Trebuie să vedem în *epistafi* — scrie în această privință Rehm, editorul importantelor documente descoperite în Delphinion — o comisiune a Sfatului însărcinată cu . . . conducerea dezbaterilor. . . Între ei și *prytani*, raportul trebuie să fi fost acela dintre πρόεδροι și *prytani* în Atena secolului al IV-lea »¹⁰.

Mai puțin limpede și mai puțin ușor de lămurit e situația unor alți magistrați histrieni, a căror mențiune revine în două din documentele de unde ne scoatem informațiile, primul din secolele III — II, al doilea din secolele II — I î.e.n.¹¹. Facem aluzie la colegiul așa-numiților ἡγεμόνες, cunoscut cercetătorilor

¹ W. Liebenam, Die Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche. Leipzig, 1900, p. 227—228.

² Astfel, după toate probabilitățile, într-o dedicație din Perinth: [ὁ] δῆμο καὶ οἱ σύεδροι τὸν αὐτῶν σωτήρα καὶ εὐεργέτην (I.G.R.R.P., I, 793), în altele din Chalkis (I.G., XII 9, 899, 906), în inscripția din Callatis publicată de Gr. Tocilescu, « A.E.M.O. », XI, 1887, p. 33, nr. 32 (=I.G.R.R.P., I, 656) și în numeroase inscripții din Macedonia citate de M. Feyel, « B.C.H. », LXX, 1946, p. 194 și urm.

³ V. Pirvan, A. R., s.II, t. XXXIV, M.S.I., p. 530, nr. 2.

⁴ « Dacia », II, 1925, p. 232, nr. 30.

⁵ Syll.³, 273, 577, 663, 683; O.G.I.S., 213.

⁶ F. Poland s. v. *Synedriou*, R.—E., IV A, col. 1346.

⁷ Syll.³, 363 (Efes).

⁸ Odessos (C.I.G., II 2056 e: cf. F. Bilabel, Die ionische Kolonisation, Leipzig, 1920, p. 146); Olbia — dacă decretul în cinstea lui Epicrates fiul lui Nicoboulos, păstrat la Dragomirna, are într-adevăr această proveniență (opinie pe care nu o împărtășim). Alte inscripții din Olbia menționînd σύεδροι au fost publicate de Latîșev în I.O.S.P.E., I, 43, 44, 47 (toate din epoca imperială).

⁹ Histria I, nr. 13, r. 1—2.

¹⁰ G. Kawerau u. A. Rehm, Das Delphinion in Milet (« Milet. Die Ergebnisse der Ausgrabungen . . . », III), Berlin, 1914, p. 197.

¹¹ Histria I, nr. 3, r. 1—2 și 7, r. 10.

instituțiilor Histriei mulțumită unei inscripții publicate de Pîrvan în 1916 în condiții ce n-au contribuit desigur la deslegarea problemei¹. În transcrierea lui Pîrvan, fragmentul la care ne referim se înfățișează precum urmează:

..... καὶ 'Ε....
 ... ημον.....
 ψήφισμα....
 ἡγεμόνας....
 5 ἐν τῶι Σαμοθρακίωι (ιερωῖ)
 .ο ἐσόμενον
 ..αι δὲ τοῦ[το το?]
 ..[δ]ὲ αὐ[τοῖς?]

Iar în comentariu se arată că e vorba de un «decret onorific... pentru lauda unor conducători de oaste ai Histriei, care au binemeritat de la patria lor, poate cu prilejul vreunor lupte împotriva celților, cari tocmai în acest timp, pe la sfîrșitul secolului al III-lea, făceau incursiuni și prădăciuni în tot ținutul nord-vestic și vestic al Mării Negre, pînă la Olbia, de unde avem inscripția de laudă a lui Protogenes»².

Nu e locul să cercetăm în ce măsură — la sfîrșitul secolului al III-lea — mai poate fi vorba de incursiuni ale celților spre nordul Mării Negre, și încă și mai puțin să luăm în discuție data probabilă a decretului în cinstea lui Protogenes. Nu putem să nu observăm, în schimb, că, dacă fragmentul publicat de Pîrvan provine fără îndoială dintr-un decret onorific, beneficiarii acestuia n-au putut fi în nici un caz anonimii ἡγεμόνες, pentru simplul motiv că pomenirea lor în partea de sfîrșit a textului, acolo unde termenul apare, ar constitui o încălcare a regulilor cunoscute în materie de decrete ale adunărilor obștești.

Ceea ce pare a-i fi scăpat, într-adevăr, editorului, e amănuntul că fragmentul aparține ultimelor rînduri ale documentului, unde numele titularului nu figurează nici o dată și unde se dau indicații cu privire la gravarea și expunerea textului adoptat de δῆμος. Simpla recunoaștere a acestui fapt i-ar fi permis să rezolve nu numai problema înțelesului de atribuit termenului ἡγεμόνες, a cărui redare prin «conducători de oaste» nu ține seamă de context, dar și pe cea a reconstituirii inscripției în partea-i păstrată, pe care Pîrvan s-a ferit s-o încerce, cu toate că nu e numai posibilă, dar lesnicioasă, cum se poate vedea din citirea pe care o propunem:

καὶ ε[ὐνοίας τῆς εἰς τὸν]
 [δ]ῆμον. [ἀναγράψαι δὲ τὸδε τὸ]
 ψήφισμα [εἰς στήλην τοῦς]
 ἡγεμόνας [καὶ ἀναθεῖναι]
 ἐν τῶι Σαμο[θρακίωι]
 [τ]ὸ ἐσόμενον [ἀνάλωμα δο-]
 [ῦν]αι δὲ τοῦ[ς οἰκονόμους. πέμ-]
 [ψαι] δὲ αὐ[τῶι καὶ ξένια τοῦς]
 [οἰκονόμους.]

¹ Histria IV (= «A.A.R», t. XXXVIII; M.S.I.; 1916); p. 543; nr. 4.

² Ibidem, p. 544—545.

Din fragmentele acum ieșite la iveală — și unul și altul aparținând unor decrete — unul, mai ales, prezintă o asemănare semnificativă cu fragmentul descoperit de Pîrvan, așa cum am încercat să-l reconstituim:

[.....τὸ δὲ ψήφισμα]
[τοῦτο ἀναγράψαι το]ύς ἡγεμό-
νας εἰς στήλη[ν κ]αὶ ἀναθεῖναι ἐν
τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀπόλλωνος...¹.

În amîndouă cazurile, *hegemonii* apar ca magistrați sau slujbași însărcinați cu o treabă ce n-are nimic militar². Trebuie să admitem, în aceste condiții, că în viața publică a Histriei termenul se aplica fie unor magistrați din totdeauna cunoscuți — cum ar fi *archonții* — însărcinați, între altele, cu aducerea la îndeplinire a deciziilor Adunării³, fie unui colegiu special de dregători purtînd acest nume, asupra căruia descoperiri viitoare ne vor aduce poate informații suplimentare⁴. În alte părți ale lumii grecești, demnitatea de ἡγεμών pare să fi fost uneori de caracter civil, de pildă la Chalkis, unde, în secolul al III-lea e.n., magistratul astfel numit păstrează încă rolul de eponym⁵, alteori de caracter militar, cum e cazul celor doi ἡγεμόνες aleși de tomitani în împrejurări grele, pentru o durată limitată⁶.

Întregirea propusă fragmentului publicat de Pîrvan în « Histria IV » sub nr. 4, pe care ne încumetăm a o considera neîndoioasă, prezintă și interesul de a completa informațiile de care dispunem pînă aici în legătură cu « gestionarul » fondurilor cetății, magistratul indicat în unele documente cu numele de οἰκονόμος⁷, în altele cu acela de ταμίας⁸. Într-un caz și în celălalt, funcțiunea părea a fi comportat un unic titular, de vreme ce textele la care ne referim pomenesc

¹ Histria I, nr. 3, r. 1—3.

² În realitate, despre organizarea militară a Histriei în perioada autonomiei sîntem lipsiți cu totul de știri, cum relevă u dreptate T.V. Blavațkaia, op. cit., p. 194. Singura informație de acest fel datează din epoca imperială, dacă citirea [στρα]τηγόν, într-un decret de la sfîrșitul secolului al II-lea sau de la începutul secolului al III-lea e.n., are șanse să fie adevărată (Histria I, nr. 19, r. 20). Pe de altă parte, oricît ar părea de curios, în documente epigrafice ale unor cetăți din Grecia metropolitană nu lipsesc mențiuni de demnitari militari însărcinați fie cu transmiterea către cei interesați, fie cu supravegherea gravării unor decrete ale Adunării: τῆς διαποστολῆς (τοῦ ψηφίσματος) ἐπιμεληθῆναι τοὺς στρατηγ[ο]ύς (O.G.I.S., 248, r. 58) și, mai ales: ἀναγράψαι δὲ τὸδε τὸ ψήφισμα τοῦ πολεμάρχου (O. G. I.S., 81, r. 23). În aceeași ordine de idei, cf. și observațiile lui E. Bikerman despre diversitatea magistraților puși să vegheze asupra publicării decretelor în epoca elenistică (Institutions des Séleucides, Paris, 1938, p. 158).

³ Cu titlul de exemplu, cf., în decretul de la Dragomirna, dispoziția după care săparea în piatră a decretului și expunerea lui în anumite condiții sînt lăsate în seama colegiului de *archonți*: τὸ δὲ ψήφισμα τοῦτο ἀναγραφῆναι εἰς τελα[μῶνα] λθινὸν ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ σ[ταθῆν]αι ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀπόλλωνος... (Syll.³ 707, r. 37 și urm.). La Histria chiar, dacă întregirea de noi propusă unui fragment de decret de la sfîrșitul secolului al III-lea e exactă, aceeași însărcinare e dată într-un caz probabil excepțional unor cetățeni aleși anume: [ἐλέσθαι δὲ καὶ ἀνδρας δύο] οὐ οἰτ[ε]νε ἐπιμελή[σονται τῆς ἀναγραφῆς καὶ τῆς ἀναθ[ε]σεω; τῶ] τελα[μῶνων...] (Histria I, nr. 13, r. 5—7. Cf. Syll.³, 695, r. 91—92; 721, r. 53—54).

⁴ În afară de textele citate, de ἡγεμόνες, în cetatea de pe țărmul lacului Sinoe, se mai vorbește și în inscripția publicată în Histria I sub nr. 7, — prea mutilată și prea anevoie de întregit pentru a putea fi de folos din punctul de vedere al problemei ce ne interesează.

⁵ Syll.³, 898, r. 1.

⁶ Syll.³, 731, r. 11—13.

⁷ Histria I, nr. 3, r. 3—4 și 5—7: τὸ δὲ ἀνάλωμα δοῦναι τὸν οἰκονόμον... ἀποστεῖλαι δὲ αὐτῶ καὶ ξένια τὸν οἰκονόμον...

⁸ « Dacia », II, 1925, p. 205, nr. 9, r. 10: δοῦναι τὸν ταμίαν ἀφ' ὧν χειρίζει αὐτό...].

un singur ταμίαις și un singur οικονόμος. Numai fragmentul din «Histria IV» — în citirea noastră — prezintă lecțiunea τοῦ[ς οικονόμους], conjectură ce ar putea fi socotită greșită, dacă argumente temeinice n-ar pleda pentru admiterea ei întocmai.

Într-adevăr, așa cum s-a observat, întregul conținut al fragmentului nu lasă îndoială asupra faptului că ne găsim înaintea părții finale a unui decret onorific, și mai precis a clauzelor referitoare la gravarea și expunerea textului, precum și la suma necesară în acest scop. Spre aceeași concluzie ne duce limpezimea cu care — la sfârșitul rîndului 7 — în desenul și fotografia publicate de Pirvan se disting literele TOY...². În sfârșit, o încheiere asemănătoare se poate trage din împrejurarea că în decretul de la Dragomirna (despre a cărui proveniență ne propunem să ne ocupăm cu alt prilej), în rîndurile 39 și următoarele, se citește: τ[ὸ] δὲ ἀνάλωμα τὸ εἰς τὸν τελαμῶνα δ[οῦναι τ]οῦς οικονόμους ἀφ' ὧν χειρίζουσ[ιν αὐτ]οί². În aceste condiții, se poate afirma cu certitudine că, într-un moment ce trebuie căutat spre sfârșitul secolului al III-lea, funcția de «vistier» al Histriei trebuie să fi fost colegială, chia dacă în alte epoci regula aceasta va fi cunoscut modificări.

Altă întrebare e, firește, ceea de a ști dacă termenii ταμίαις și οικονόμος vor fi indicat obișnuit pe același dregător, sau pe deținătorii unei funcții a cărei denumire s-a schimbat în curgerea vremii. Larga aproximație cu care sîntem nevoiți să datăm documente pentru a căror încadrare cronologică nu dispunem decît de caracterele lor paleografice nu ne îngăduie să atingem sub acest raport precizia dorită. Descoperiri ulterioare ne vor ajuta, poate, și în această privință, dar, în așteptare, nu va fi lipsit de interes să semnalăm prezența în cetatea noastră a unor magistrați distincți de ταμίαι și de οικονόμοι, așa numiții μεριστάι, «împărțitori» sau «distribuitori» ai fondurilor publice. Într-un text ce ne-a mai reținut atenția, citim, într-adevăr, după obișnuita formulă prescriind săparea și expunerea în templul lui Apollo a hotărîrii Adunării:

..... τὸ δὲ
ἀνάλωμα δοῦναι τὸν οικονόμον
μερίσαι δὲ τοῦς μεριστάς³.

Cum e ușor de văzut, în grija abia pomeniților μεριστάι nu pare a fi intrat și gestiunea efectivă a tezaurului, cită vreme, după rîndurile citate, sarcina aceasta era rezervată «economului» — minuitor al sumelor intrate și ieșite din vistierie: «economul» e cel ce pune la dispoziție banii necesari pentru gravarea stelei și tot lui i se dă în grijă trimiterea de daruri (ξένια) necunoscutului sărbătorit. Ne găsim, prin urmare, în fața unei specializări în materie de gospodărire a banului public împinsă destul de departe, fapt cu atît mai notabil cu cît, în alte locuri, operația indicată prin verbul μερίζειν («a aloca»⁴, dacă ne putem permite acest împrumut vocabularului administrativ al zilelor noastre) e de că-

¹ Histria IV, p. 544 și pl. II, 1.

² Syll.³, 707, r. 39 și urm.

³ Histria I, nr. 3, r. 3—5.

⁴ Acesta e neîndolos înțelesul lui μερίζω într-un important pasaj din Constituția ateniensilor, în care, înșirînd atribuțiile celor zece ἀποδέκται, Aristotel ni-i înfățișează la începutul activității lor «distribuind» între diferiții magistrați sumele disponibile, operație indicată prin termenul μερισμός: τῆ μὲν οὖν προτεράϊα δεχονται τὰς π[άσαις] καὶ μερίζουσι παῖς ἀρχαῖς, τῆ δ' ὑστεραῖα τὸν τε μερισμὸν εἰσφέρουσι γράψαντες ἐν σανίδι . . . (XLVIII, 2). Cf. și Syll.³, 206, r. 40 — 42 (Atena): τὸ δὲ ἀρχύριον διδοῦναι τοῖς ἀθλοθέταις (εἰς τοὺς στεφά.ους) τὸν τοῦ δήμου ταμίαν ἐκ τῶν εἰς τὰ κατὰ ψήφισματα τῶι δήμῳ με[ριζ]ομένων . . .

derea aceluiași dregător care face plățile: *μερίσαι τὸν ἐπὶ διοικήσει*, sau: *μερίσαι τὸν ταμίαν τῶν στρατιωτικῶν*, cum citim într-o serie de decrete attice¹. Într-un singur document, emanând de la cunoscutul *κοινὸν τῶν περὶ Διόνυσον τεχνιτῶν*, întilnim funcțiunea de *μερισταί*, în înțelesul de «distribuitori» și, totodată, «minuitori» de bani obștești, de vreme ce se dă acestora însărcinarea să plătească o sumă votată de Adunare: [*δοῦναι δὲ*] *α[ὐ]τοῖς τοὺς μερι[σ]τά[ς] εἰς θυσίαν ὅσον [ἂν ταξῆι ἢ] σύνοδος* («împărțitorii să le pună la dispoziție, în vederea sacrificiului, cât va fi găsit cu cale Adunarea»)². Cea mai perfectă analogie pentru magistratura care ne reține atenția se întilnește însă în Milet, unde, așa cum rezultă limpede dintr-un document de o excepțională însemnătate, regulamentul «fundației» culturale întemeiate de Eudemos, funcțiunea de «împărțitori» ai fondurilor obștești era îndeplinită de *ἀνατάκται*, administratori generali ai veniturilor cetății, în grija cărora pare să fi fost distribuirea sumelor necesare activității fiecărui colegiu de magistrați: *τοὺς δ' ἀνατάκτας τοὺς διο[ι]κούντας τὰς τῆς πόλεως προσόδους ἐξαιρεῖν καθ' ἕκαστον ἔτος ἐν τῇ ἀνατάξει στατήρας τριακοσίους ἀντὶ τῆς ἐσομένης ἀπὸ τῶν χρημάτων προσόδου καὶ μερίζειν ἐν τοῖς ἀναλώμασι τῶν ταμιῶν ἑκάστωι κατὰ μῆνα τὸ ἐπιβάλλων*³.

Următoarea știre asupra căreia socotim util să atragem atenția e oferită de o dedicație din jurul anului 300 î.e.n., pusă să perpetueze amintirea magistraților însărcinați cu apărarea intereselor minorilor orfani, într-un an când sacerdote eponym al Histriei era un Nicosthenes (sau Nicon?) altminteri necunoscut⁴. Colegiul de dregători în chestiune — *ὄρφανισταί* pe numele-i grec — reprezintă o instituție al cărei interes nu mai are nevoie să fie subliniat, dar asupra căreia informațiile la dispoziția noastră sînt extrem de reduse⁵. Dacă se exceptă documentul la care ne referim, singură o inscripție din Selymbria pomeneste pe acești apărători ai copiilor lipsiți de părinți, o listă de amenzii aplicate în exercițiul atribuțiunilor lor de diferiți magistrați, printre care unii *ὄρφανισταί*, în număr nedefinit⁶. Aceasta nu înseamnă, firește, că, într-o formă sau alta, magistrați cu atribuții asemănătoare n-au mai existat în lumea greacă, sau că instituția ca atare ar fi o născocire a cetățililor din regiunile trace. În această materie, ca în atâtea altele, legislația Atenei trebuie să fi oferit exemplul⁷, și e caracteristic faptul că în tratatu-i despre «Constituția ateniencilor» Aristotel oferă informații prețioase despre supravegherea exercitată de archonte eponym asupra chipului cum tutorii înțelegeau să-și îndeplinească obligațiile față de «pupilele» încredințate lor de obște. «Archonte eponym — citim în cap. LVI, 7 — se îngrijește de orfani, de fetele moștenitoare și de femeile

¹ Syll.³, 466, r. 25; 499, r. 25; 535, r. 30—32; 661, r. 21—22. Cf. O.G.I.S., 117, r. 21; 118, r. 24.

² O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*. Berlin, 1900, nr. 54, r. 36—37.

³ G. Kawerau u. A. Rehm, *Das Delphinion in Milet*, nr. 145 (=Syll.³, 577), r. 19 și urm. Cf. și O.G.I.S., 213, r. 33 și urm.: *τὸ δὲ ἀργύριον τὸ εἰς [τὴν εἰκόνα] ἐξελεῖν τοὺς ἀνατάκτας... ἐπειτ' ἂν καὶ τὰ [ἄλλα] χρήματα μερι[σ]σωσιν...*

⁴ Histria I, nr. 32, r. 1—2: *Ὁρφανισταί οἱ ἐπὶ ἰέρειω Νικοσθένους τοῦ δεῖνα, Εὐφραίων Φιλίνου, Ἀπολλόδοτος τοῦ δεῖνα*.

⁵ Puțin material literar și epigrafic e adunat la E. Ziebarth, R.—E., XVIII, col. 1197. Cf. și A. Dorjahn, *ibidem*, col. 1197—1200.

⁶ G. Seure, «B.C.H.», XXXVI, 1912, p. 549, nr. 9. Caracterul public al funcțiunii e, în acest oraș, neîndoielnic, ceea ce nu e cazul așa numiților *συνορφανισταί* pomeniți într-o inscripție din Efes (Syll.³, 364, r. 28).

⁷ Se cuvine relevată totuși existența în Creta a unor *ὄρφανοδικασταί* amintiți de Legea din Gortys XII 22, a căror instituție ar putea fi mai veche decît textul atribuit astăzi de cei mai mulți secolului al V-lea î.e.n.

rămase gravide la moartea soțului, putînd pedepsi cu amendă sau chema înaintea instanțelor judecătorești pe cei ce săvîrșesc în paguba lor vreo nedreptate. El închiriază proprietățile orfanilor și ale fetelor moștenitoare, pînă ce acestea ating vîrsta de patrușprezece ani, contractînd în favoarea lor ipoteci asupra bunurilor locatarilor. Tot el constringe pe tutori să-și facă datoria, atunci cînd nu îndeplinesc obligatia de a asigura întreținerea minorilor: ἐπιμελεῖται δὲ καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν ἐπικλήρων καὶ τῶν γυναικῶν ὅσαι ἂν τελευτ[ύσαντος τοῦ ἀνδ]ρός σκῆπτωνται κῆριν καὶ κύριός ἐστι τοῖς ἀδικοῦσιν ἐπιβέλλ[ειν ἢ εἰσάγειν εἰς] τὸ δικαστήριον. Μισοὶ δὲ καὶ τοὺς οἴκους τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν ἐπικλήρων, ἕως ἂν τις τετταρ]ακαιδεκέτις γένηται, καὶ τὰ ἀποτιμήματα λαμβάν[ει. καὶ τοὺς ἐπιτρόπους], ἂν μὴ διδῶσι τοῖς παισὶ τὸν οἶτον, οὗτος εἰσπράττει.

Dacă, în exercițiul acestor atribuțiuni, archonteles va fi fost dintru început ajutat de magistrați în subordine, în starea actuală a informațiilor n-o putem spune. Sigur e doar că în secolul al IV-lea el era asistat de un colegiu de ὀρφανοφύλακες, așa cum rezultă dintr-un text al lui Xenofon¹, și că, sub acest din urmă nume, dregători însărcinați cu protecția orfanilor se întîlnesc în Naupectos și în Gorgippia, menționați în inscripții prea fragmentare pentru a putea desprinde din ele informații circumstanțiate². Histria se situează prin urmare printre puținele cetăți în a căror legislație apărarea minorilor lipsiți de părinți era încredințată unor organe special create, și această trăsătură a organizării ei, despre care nu existau pînă acum știri, constituie interesul de competență al unui document ce ridică de altminteri și o altă problemă, asupra căreia nu va fi inutil să zăbovim.

Facem aluzie la împrejurarea — deja semnalată — că lista de magistrați care ne reține atenția e *data*, și anume cu numele unui ἱερεὺς care nu poate fi decît preotul lui Apollo Tămăduitoiul. Se știe însă că, într-o lucrare citată la începutul acestui studiu, și la care am mai avut prilejul să ne referim, cercetătoarea sovietică T. V. Blavațkaia a emis ipoteza potrivit căreia, între secolele IV-II î.e.n., datarea documentelor publice s-ar fi făcut în Histria cu numele așa-numitului ἐπιμηνηύων τῆς ἐκκλησίας — președinte al Adunării și, totodată, al comisiei de ἐπιμήνιοι, secțiune a Sfatului îndeplinind în cetatea dobrogeană funcțiunile obișnuite ale prytanilor atenieni³. « În epoca democrației trainice — scrie T. V. Blavațkaia, vrînd să înțeleagă prin aceasta un regim de precumpănire a forțelor democratice asupra celor aristocratice — Adunarea poporului evita să folosească o datare după preotul lui Apollo, datare ce exista în timpurile vechi, cînd aristocrația era încă puternică. Caracteristic e faptul că, în secolul al V-lea î.e.n., reprezentanții aristocrației, membrii neamului Theodotos, își datau dedicațiile . . . după preoții lui Apollo ». Pe de altă parte, observă în continuare aceeași învățată, ceva mai tîrziu, « în epoca lui Aristagoras, ideile aristocratice s-au întărit în Histria, și au apărut din nou datările după preoți eponymi »⁴.

Ipoteza de lucrul la cercetătoarei sovietice (căci e vorba de o ipoteză de lucru, asupra exactității căreia autoarea nu-și face iluzii, avînd grijă să atragă atenția că, « pînă la descoperirea unui mai mare număr de monumente epi-

¹ De vect., II 7.

² Naupectos: G. Klaffenbach, « Sitzber. Akad. Berlin », philos. — hist. Kl., 1935, XIX, p. 693—694 (sec. II î.e.n.); Gorgippia: I.O.S.P.E., IV, 434, frg. b + C, r. 4 (sec. I—II e.n.).

³ V. V. Latîșev, op. cit., p. 295 și urm. Cf. Szanto. în R.—E., VI, col. 178 și G. Bussolt, Griechische Staatskunde, München, 1920, vol. I, p. 419, n. 4 și 477.

⁴ « V. D. I », 1949, fasc. 3, p. 40; cf. T. V. Blavațkaia, op. cit., p. 193—194.

grafice, presupunerea în legătură cu cele două feluri de datări . . . rămîne o simplă presupunere»¹⁾ a întîlnit o primire favorabilă, în ciuda unor inconsecvențe asupra cărora nu se poate trece cu vederea.

Nu poate fi lăsată nerelevată, de pildă, împrejurarea că dedicațiile membrilor familiei lui Theodotos — Theoxenos și nepoții acestuia, Xenocles și Theoxenos ai lui Hippolochos — date de Pîrvan, respectiv, din ultimii ani ai secolului al V-lea și din prima jumătate a secolului al IV-lea²⁾ — trebuie să fi fost săpate într-o vreme cînd înscăunarea în Histria a regimului democratic era, după toate probabilitățile, un fapt împlinit. Opinia curentă în această privință fiind că răscoala despre care ne informează Aristotel în «Politica» s-ar fi petrecut în jurul anului 400 î.e.n.³⁾, tocmai T. V. Blavațkaia formulează argumente valabile în favoarea unui antedatări a importantului eveniment. «Hristo Danov. . . — scrie autoarea în această privință — e de părere că evenimentele din Histria pot fi referite la sfîrșitul secolului al V-lea — începutul secolului al IV-lea î.e.n. Această datare nu ni se pare convingătoare. E greu de presupus, într-adevăr, că în secolul al V-lea ritmul dezvoltării coloniilor de pe țărmul de vest al Pontului a rămas atît de mult în urmă față de dezvoltarea altor πόλεις ale Mării Negre. La mijlocul secolului al V-lea, în Sinope nu se mai ducea lupta împotriva oligarhiei, ci împotriva tiraniei, iar în Olbia exista deja democrația. Expediția lui Pericles în regiunea Pontului și încadrarea unei părți a orașelor din vestul Mării Negre în alianța maritimă ateniană nu puteau să nu exercite o influență asupra întăririi pozițiilor democrației în orașele pontice de vest. . . »⁴⁾

Nu e, firește, locul să intrăm în examenul adîncit al acestor obiecții, a căror temeinicie în ansamblu nu ni se pare contestabilă. Trebuie să observăm însă că, dacă acceptăm concluzia după care cel mai tîrziu în anul 436 î.e.n. Histria a abandonat forma de guvernămînt oligarhică pentru a trece în rîndul cetăților cirmuite democratic (și, poate, cu același prilej, în rîndul cetăților aliate Atenei, ipoteză încă neconfirmată de documente, dar în legătură cu care descoperiri lămuritoare sînt oricînd posibile), sîntem obligați să admitem deopotrivă că dedicațiile puse sub preoții lui Apollo, Theodotos și Hegesagores, nu oglîndesc un mod de datare propriu regimului aristocratic, ci unul moștenit de la regimul aristocratic, dar folosit în continuare de regimul democratic, care nu pare să fi schimbat ceva în această privință.

Către aceiași încheiere ne conduce observația că documentele invocate de cercetătoarea sovietică în sprijinul ipotezei sale sînt exclusiv decrete ale Adunării Poporului⁵⁾, altfel spus, acte a căror încadrare cronologică se cerea făcută cu o exactitate mai mare decît aceea rezultînd din simpla mențiune a eponymului. Înscriș în preambulul hotărîrii, numele acestuia indica un întreg an calendariștic, cită vreme anul politic al cetăților guvernate democratic se împărțea în atîtea subdiviziuni cîte fracțiuni ale Sfatului erau succesiv însărcinate cu rezolvarea treburilor obștești⁶⁾. În aceste condiții, e ușor de văzut că datarea unui

¹⁾ «V. D. I.», 1949, fasc. 3, p. 40.

²⁾ Histria IV, p. 538—539. Cf. «Dacia», III-IV, 1927—1932, p. 393—395.

³⁾ În ultimă instanță, Em. Condurachi, op. cit., p. 117—125.

⁴⁾ «V. D. I.», 1949, fasc. 3, p. 37.

⁵⁾ Histria VII, nr. 4 și 11; «Dacia», II, 1925, p. 204, nr. 8; III—IV, 1927—1932, p. 401, nr. 3. La aceste inscripții, de mai multă vreme cunoscute, se adaugă acum textele publicate de noi în Histria I sub numerele 1, 2, 8.

⁶⁾ La Histria, după toate probabilitățile, zece, cum vom încerca s-o dovedim într-un studiu viitor.

decret cu numele mai marelui colegiului de ἐπιμῆνιοι (totodată președinte al Adunării convocate în timpul cît se întîmpla să-și exercite autoritatea) prezenta nu numai avantajul de a permite o încadrare cronologică precisă, dar și pe acela de a fixa răspunderea conducătorului dezbaterilor în adoptarea eventualelor măsuri ilegale. Acesta e motivul pentru care în Attica, de pildă, în decretetele secolelor al V-lea și al IV-lea, numele archontelui eponym se citește în unele cazuri, dar nu lipsește niciodată acel al tribului în funcție de prytan, nici al președintelui Adunării, care e tocmai « epistatul » prytanilor¹. Responsabilitatea acestuia și a colegilor lui e angajată direct de propunerile făcute în cursul ședinții împotriva legii sau a ordinii de zi, și nu e nevoie de multe citate pentru a ilustra o situație care, în istoria zbuciumată a Adunării ateniene, trebuie să fi îmbrăcat nu odată un aspect dramatic.

Impresionantă, sub acest raport, e pagina din Thucydide în care, evocînd eforturile lui Nicias de a obține o revenire asupra votului cu care se decisese expediția împotriva Siciliei, istoricul pune în gura omului de stat pateticele cuvinte: « Și tu, prytane (e vorba de președintele Adunării înaintea căreia vorbește fiul lui Niceratos), de crezi că trebuie să te îngrijești de soarta statului, și de vrei să fii bun cetățean, pune din nou în dezbatere chestiunea și cere un nou vot ateniilor. Dacă te temi să revii asupra votului dat, gîndește-te că această călcare de lege nu-ți poate aduce vină, cînd se face în fața afitor martori. . . »².

Că temerea de care vorbește Nicias — frica posibilei învinuri de știrbire a autorității unui lucru hotărît — nu era o vorbă goală, o dovedește textul reprodus de Demosthene, după ale cărui prevederi prytanul care n-ar fi condus dezbaterile κατὰ τὰ γεγραμμένα se expunea la o amendă de 1000 de drachme³. O mai dovedesc frecvențele interdicției, stipulate în chiar corpul decretelor, de a se repune în discuție anumite dispoziții ale Adunării, sub pedepse ce variază în raport cu caracterul hotărîrii nesocotite⁴. La Histria, ca să cităm în această privință un exemplu familiar, în decretul în cinstea lui Meniscos, publicat în 1934, opreliștea de a suprima reuniunea periodică a triburilor e exprimată sub forma unei amenințări împotriva celui care ar formula și a președintelui care ar pune la vot o astfel de propunere: ὃς δ' ἄν εἴπη ἢ [ἐ]πιμη[ν]ιεύσει τοῦ ἀρθῆναι τὴν σύνοδον . . . ἀποτεισάτωσα[ν ταῖς] φυλαῖς χρυσοῦς πέντε καὶ ἑστωσ[αν] ἱερόσ[υ]λοι⁵.

Modul cum e redactat aliniatul nu lasă îndoială asupra preocupării de a fixa răspunderile într-o materie care ar fi putut da naștere la controverse. Tot atît de limpede se vede, de altă parte, interesul ca în textul diferitelor hotărîri să nu lipsească numele persoanei sub a cărei autoritate acestea vor fi fost luate. Aceasta explică deajuns mențiunea în preambulul decretelor histriene a atît de des pomenitului ἐπιμηνηεύων, pentru a mai fi nevoie să recurgem la ipoteza unei treceri a privilegiului eponymiei de la preotul lui Ἰατρός la

¹ W. Larfeld, Handbuch der griechischen Epigraphik, II (Leipzig 1902), p. 644 și 647—649.

² VI 14 (trad. Jakotă). Cf. și Xenoph., Hist., Gr., I 7, 14.

³ Contra Timocr. 22: ἐάν δ' οἱ πρυτάνεις μὴ ποιήσωσι κατὰ τὰ γεγραμμένα τὴν ἐκκλησίαν ἢ οἱ πρόεδροι μὴ χρηματίσωσι. ὑφείλειν τῶν μὲν πρυτάνεων ἕκαστος χίλιας δραχμὰς ἱεράς τῇ Ἀθηνᾷ, τῶν δὲ προέδρων ἕκαστος ὑφείλετο τετραράκοντα δραχμὰ ἱεράς τῇ Ἀθηνᾷ.

⁴ Cu titlu de exemplu, Syll. 3, 147, r. 51—52; 577, r. 65—66; 109, r. 13—14.

⁵ « Istros », I, 1934, p. 123, r. 27—32. Cf. O.G.I.S., 4, r. 91: αἱ δ[ε]ί κέ τις ἢ ῥήτω[ρ] εἴπη ἢ ἄρχων [ἑ]σαγάγῃ [ἢ] ἐπιμηνηύς ἑσ[εν]ίκη; ἄκυρά [τ]ε[ι] ἔστω καὶ ὄφ[ε]λ[ε]τω ἕκαστο[ς] στάτηρας τριακοσίους κτλ.

demnitarul laic care e președintele Adunării. În treacăt fie spus, nici nu se vede cum ar fi putut acesta data cu numele lui documente dintr-o altă sferă decît a propriei activități, cîtă vreme demnitatea pe care o exercita trebuie să fi avut o durată restrînsă¹. Nu e deci de mirare că, pînă în acest moment, nici o inscripție care să nu fie un decret nu menționează titlul pretinsului eponym, cîtă vreme un document excepțional, decretul în cinstea lui Aristagoras al lui Apaturios — al cărui preambul e cel mai complet din cîte s-au păstrat în epigrafia histriană — prezintă, pe lingă referința la sacerdotul în exercițiu, numele *epimenului* sub a cărui președenție s-a votat hotărîrea: ἱερωμένου Ἀρισταγόρου τοῦ Ἀπατουρίου τὸ τέταρτον, μηνὸς Ἀρτεμεισιῶνος δεκάτῃ ἰσταμένου, ἐπιμηνηύοντος τῆς ἐκκλησίας Ἀθηνᾶδου τοῦ Ἀπολλοδώρου, Ξενοχάρης Ἐκαταίου εἶπεν...².

Un astfel de text nu putea, firește, să nu rețină atenția, și s-a văzut dintr-un citat anterior că autoarea ale cărei păreri le discutăm îl cunoaște și caută să-l explice, făcînd presupunerea că în zilele lui Aristagoras «ideile aristocratice s-au întărit în Histria», ceea ce ar fi adus după sine reintroducerea eponymatului sacerdotal³. Nu discutăm, pentru moment, explicația, asupra căreia vom mai avea prilejul să revenim. Faptul însă rămîne, și el constituie dovada, fie că la jumătatea secolului I î.e.n. (dată pe care continuăm s-o atribuim decretului lui Aristagoras) în viața publică histriană datările după preoți redevin curente, fie (cum ni se pare mai plauzibil) că eponymia sacerdotelui lui Apollo n-a fost în realitate nici cînd pusă în discuție, menționarea în decrete a *epimenilor* nefiind decît mijlocul de a obține mai multă precizie în încadrarea cronologică a unor documente al căror cuprins impunea această precauție. În sprijinul acestei interpretări, fragmentul referitor la ὄρφανισταί aduce acum un argument decisiv, întrucît, așa cum am avut prilejul s-o semnalăm, caracterele lui paleografice îl situează în jurul anului 300 î.e.n. (într-o vreme, deci, cînd regimul democratic histrian trebuie să se fi găsit în plină maturitate), iar în primul lui rînd se citește referința la bine cunoscutul ἱερεὺς, mod de datare în care eram îndemnați să vedem o trăsătură distinctivă a regimului aristocratic⁴.

Discuția care precede va fi avut, credem, utilitatea de a pune în lumină o particularitate a societății antice îndeobște, vrem să spunem atașamentul la unele forme tradiționale de organizare politică. În materialul epigrafic pe care încercăm să-l facem cunoscut, acest conservatism își găsește expresie în persistența vreme de mai multe veacuri a unui ansamblu de instituții și magistraturi caracteristice democrațiilor de tip antic. Din acest punct de vedere, întregind tabloul cîrmuirii Histriei sub regimul instaurat în a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n., informațiile pînă aici înșirate ne permit pentru întîia oară să judecăm în cunoștință de cauză și măsura în care instituțiile coloniei dobrogene perpetuau instituții ale metropolei care o întemeiasă, și durata acestor instituții, dintre care unele sînt atestate pînă în preajma erei noastre, altele încă sub ocupația romană⁵.

¹ La Atena, autoritatea «epistatului» prytanilor dura o zi și o noapte (Aristot., Const. Aten., XLIV).

² Syll.³, 708, r. 1—3.

³ Mai sus, p. 438 și n. 4.

⁴ Aceeași mențiune a sacerdotelui eponym, într-o vreme cînd — potrivit teoriei pe care o discutăm — datarea actelor oficiale ar fi trebuit să se facă exclusiv prin indicarea *epimen*-ului în funcție, se întîmpină în decretul publicat de Pirvan, «Dacia», II, 1925, p. 205, nr. 9, emendat de L. Robert, «B. C. H.», LIII, 1929, p. 154, n. 3.

⁵ Ca să cităm un singur exemplu, preotul lui Apollo datează cu numele lui două dedicații din secolul al II-lea e.n. (Histria I, nr. 15 și 22).

Dacă însă, pentru observatorul superficial, întâlnirea în documente a aceluiași termen și denumiri ar putea da impresia că nimic nu s-a schimbat în cetatea de pe țărmul lacului Sinoe între expediția lui Alexandru și epoca lui August, pentru istoric, sub aparențele neschimbate ale polis-ului clasic, se întrevăd prefacerile săvârșite în structura socială a Histriei de-a lungul perioadei elenistice: concentrarea averilor, pauperizarea unui număr crescând de locuitori, înăsprirea luptei de clasă. Despre condițiile în care s-au petrecut aceste transformări, ne-am ocupat cu alt prilej¹. Nu socotim deci necesar să revenim asupra lor, dar nu putem lăsa nerelevată o împrejurare care e și ea un semn al vremii de care vorbim, și anume frecvența decretelor onorifice în materialul de unde ne scoatem informațiile. Adăugate la textele pînă aici cunoscute, cele treisprezece decrete mai mult sau mai puțin fragmentare în curs de apariție în volumul «Histria I» sporesc considerabil cunoștințele noastre despre situația internă a orașului într-o vreme pe care fiecare nou document contribuie s-o înfățișeze ca pe o perioadă de criză.

În nemijlocită legătură cu această criză, și ca o consecință a ei, trebuie privită apariția în Histria a unei instituții despre care ne informează două din decretulele pomenite, unul de la sfîrșitul secolului al III-lea, altul de la jumătatea secolului al II-lea î.e.n. După arătările primului², titularul, Diogenes al lui Diogenes, pare să-și fi ajutat concetățenii în două rînduri, împrumutîndu-le cîte 500 stateri de aur, fără dobînzii, odată în vederea procurării de grîne, altă dată nu se știe în ce împrejurări. Termenul însuși folosit pentru a exprima ideea ajutorării de care vorbim — verbul $\sigma\tau\omega\nu\epsilon\iota\nu$ — trebuie luat ca o aluzie la instituția cunoscută sub numele de $\sigma\tau\omega\nu\lambda\alpha$, des întîlnită în orașele din Grecia metropolitană și care, născută din nevoia de a asigura întreținerea părții celei mai puțin avute a populației³, trădează, pe de o parte, crescînda sărăcire a maselor de-a lungul epocii elenistice, pe de alta, concentrarea bogățiilor în mîna unui număr restrîns de profitori ai mizeriei obștești. Fenomenul «evergetismului» e dar corelativ pauperismului generalizat, și aceasta explică nu numai insistentele apeluri adresate celor «puternici» de a veni în ajutorul celor «slabi» (deosebit de caracteristice sînt, din acest punct de vedere, indicațiile cuprinse în decretul pentru Protogenes din Olbia: $\sigma\upsilon\nu\epsilon\lambda\theta\omega\acute{\nu}\ \acute{\omicron}\ \delta\eta\mu\omicron\varsigma\ \delta\iota\eta\gamma\omega\nu\iota\alpha\kappa\acute{\omega}\varsigma\ \dots\ \pi\alpha\rho\epsilon\kappa\acute{\alpha}\lambda\epsilon\iota\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\varsigma\ \iota\sigma\chi\acute{\upsilon}\omicron\nu\tau\alpha\varsigma\ \beta\omicron\eta\theta\eta\sigma\alpha\iota$ ⁴), dar și inversunarea luptei care, în orașele atinse de criză, opune pe săracii bogăților, în numele unui program de revendicări din care nu lipsesc «împărțirea pămîntului» și «iertarea datoriilor»⁵.

Ce fel va fi fost organizată în Histria opera de asistență pe care o implică instituția *sitoniei*, deocamdată n-o putem spune. Indicațiile celui de-al doilea decret la care am făcut aluzie nu-s nici ele mai explicite, totul reducîndu-se la

¹ În studiul citat mai sus, p. 431, n. 4

² Histria I, nr. 1, r. 5 și urm.

³ Inscricțiunile referitoare la $\sigma\tau\omega\nu\lambda\alpha$ sînt atît de numeroase, că nu poate fi vorba să încercăm aici o listă a lor, fie și sumară. Pentru excepționala-i conservare, și pentru bogăția informațiilor pe care le cuprinde în legătură cu funcționarea instituției într-o cetate din Grecia insulară, amintim inscripția din Samos publicată de Wiegand și Wilamowitz în «Sitzber. Berl. Akad.», 1904, p. 917—931, comentată de Th. Thalheim, «Hermes», XXXIX, 1904, p. 604—610.

⁴ I.O.S.P.E., I, ² 32, frg. B, r. 22—25. Alte referințe privitoare la sacrificii bănești cerute bogăților pentru ușurarea situației maselor nevoiașe, la Th. Thalheim, R.—E., III A, col. 397—398.

⁵ Cf. W. W. Tarn, La civilisation hellénistique (tr. fr. Lévy). Paris, 1938, p. 119—123 și, mai ales, A. B. Ranovici, Elenismul și rolul său istoric. București, 1935, p. 30 și urm.

mențiunea unui fond destinat procurării de grîne (σιτικά scil. χρήματα), la sporirea căruia necunoscutul titular al decretului pare să fi contribuit cu una din daniile sale¹. Într-un context tot atât de obscur, termenul se întâlnește la Histria în decretul în cinstea unui negustor cartaginez publicat în 1932 — după toate probabilitățile cu câteva decenii anterior documentului care ne reține atenția². În amîndouă cazurile, nu poate fi îndoială că e vorba de un fond de prevedere alimentat prin danii voluntare sau prin contribuții extraordinare, destinat constituirii unor rezerve de grîne pentru ajutorarea populației. Așa fac Olbiopolitii într-un moment de primejdie pentru oraș (ολομένου δειν τοῦ δήμου παραθεσθαι σίτον ἰκανὸν καὶ εἰς ταῦτα παρακαλοῦντος τοῦ ἔχοντος)³, așa vedem că procedează locuitorii din Lebedos cu prilejul faimosului *synoikism*, din dorința de a-și asigura aprovizionarea în condiții avantajoase: ἔφασαν δὲ οἱ παρὰ Λ[εβεδίων] δειν ἐς σίτου παράθεσιν ἐξαιρεῖσθαι ἀπὸ τῶν προσόδων χρυσοῦς τετρακοσί[ους καὶ χιλίους . . .]⁴.

Ceea ce, în aceste orașe, a putut fi însă o măsură dictată de împrejurări excepționale, în Histria se prezintă ca o instituție permanentă, atestată în documente a căror convergență conferă mărturiei fiecăruia o importanță neobișnuită. Întrăutățirea situației alimentare într-o cetate altădată înfloritoare nu constituie dealtminteri o întâmplare neobișnuită în lumea pontică a veacului al II-lea. Mărturisită de Polybiu într-un pasaj al cărui interes am mai fost aduși să-l subliniem⁵, lipsa periodică a cerealelor în orașele Mării Negre e confirmată de autoritatea documentelor locale⁶. Cum s-a ajuns la această situație, am încercat s-o arătăm altădată, și putem să ne dispensăm de a o mai repeta astăzi. Un lucru am dori numai să subliniem, și anume că, dacă în greutățile întâmpinate de histrieni în aprovizionarea cu grîne a orașului împrejurările externe joacă un rol pe care n-am șovăit să-l punem în lumină, instituția *sitoniei*, pe care de-a lungul perioadei elenistice o întâlnim în locuri ferite de amenințarea oricărui dușmani din afară, e un semn al unei serioase încordări interne, o încercare de a veni în ajutorul maselor nemulțumite, cu scopul de a preveni eventuale răscoale⁷.

Din acest punct de vedere, nu e desigur o întâmplare faptul că în cel mai recent din decretule a căror mărturie o invocăm, alături de atacul unor vrăjmași în care trebuie să vedem probabil bastarni, stăpînii din acea vreme ai

¹ Histria I nr. 4 r. 22.

² «Dacia», III—IV, 1927—1932, p. 400, nr. 3, r. 8.

³ I.O.S.P.E., I, 32, frg. A. r. 26—27.

⁴ Syll., ³, 344, § 10. Cf. Hiller von Gaertringen. Die Inschriften von Priene. Berlin, 1906, nr. 108, r. 42, 68.

⁵ IV 38, 5. Cf. «S.C.I.V.», 1953, p. 499 și urm.

⁶ Pentru Olbia, v. odată mai mult decretul în cinstea lui Protogenes, frg. A, r. 49 și urm., frg. B, r. 80 și urm.; pentru Callatis, fragmentul publicat de Gr. Tocilescu, «A. E. M. O.», VI, 1883, p. 4, nr. 4 și, în general, Th. Sauciuc-Săveanu, Cultura cerealelor în Grecia antică și politica cerealistă a grecilor. București, 1925, p. 172 și urm.

⁷ Cf. inscripția din Iasos publicată de B. Haussoullier, «B. C.H.», VIII, 1884, p. 455, nr. 2, reeditată și întregită de Ad. Wilhelm, în care rostul unor astfel de măsuri e mărturisit fără înconjur atunci cînd, de la primele rînduri ale textului, se subliniază intenția de a contribui la consolidarea ordinii sociale prin organizarea unui sistem permanent de distribuții alimentare: [οἷδε ἐκόν]τες βουλόμενοι ἐπὶ πλεῖον αὖξιν τῆ]ν δημοκρατί[αν ἐκ τῶν ἰδίων ἐπέδω]ξαν ἀργύριον [εἰς σιτανίαν, ὅπως ἀν] ὁ δῆμος ἀεὶ εὐδ[αιμόνως ζῆ]ι ἐν δαψιλίαι σίτου γινόμενος ὑπαρχούσης πᾶσι τοῖς πολίταις ἐκ τῶν κοινῶν σιτομετριάς κατὰ τὸν νόμον . . .] (Mélanges Glotz, Paris, 1932, vol. II, p. 899—908).

Deltei și ai ținuturilor din nordul Dunării¹, se pomenesc «tulburări» a căror natură n-a putut fi decît socială. O proclamă, credem, nu numai termenul *ταραχαί*, a cărui accepțiune în acest context n-a putut fi decît aceea de «răscoală» sau «război civil»², dar și indicația rezultînd din textul mutilat, după care aceste «tulburări» au întrerupt viața normală a cetății, pricinuind dezorganizarea la care face aluzie cuvîntul *ἀχορηγησία* (r. 14).

Cunoașterea împrejurărilor istorice generale în mijlocul cărora inscripția a fost compusă contribuie să întărească această încheiere. Se știe, într-adevăr, că ultimele două secole înainte de era noastră reprezintă pentru cetățile grecești din bazinul pontic o epocă de încercări în cursul căreia, întetită de primejdii externe, lupta dintre săraci și bogați — mergînd pînă la expulzarea din oraș a adversarilor și însoțită de confiscarea averilor — îmbracă un caracter permanent³. În cazul special al Histriei, raritatea documentelor epigrafice (și, mai ales, proasta lor stare de conservare) n-a îngăduit pînă de curînd să se întrevadă decît liniile mari ale situației. Un pas înainte socotim că s-a făcut prin editarea decretului pentru Hephaision, tipărit în numărul precedent al acestei reviste, precum și prin ultimele două texte asupra cărora am atras atenția astăzi. De aceea, pentru a sfîrși, am dori să semnalăm un ultim element susceptibil să întregască tabloul vieții publice a Histriei la sfîrșitul erei păgîne, și anume, dacă anumite indicii nu ne amăgesc, aluzia la o instituție caracteristică pentru epoca elenistică, des menționată în inscripții din Grecia și din Asia Mică: apelul la judecători străini ca la un for prezentînd mai multe garanții de imparțialitate decît propriile instanțe⁴. Solicitați de un oraș sau altul, *δικασταί* aleși de patria lor se transportau în locul unde serviciile lor erau cerute, iar în caz de rezolvare mulțumitoare a litigiilor, o parte din onorurile cu care erau răsplătiți se răsfrîngea asupra cetății care-i delegase.

Expresia greacă pentru «a trimite judecători» e *ἀποστέλλειν δικαστάς*⁵, și tocmai acest verb ni se pare a-l recunoaște în rîndul 1 al unui decret onorific fragmentar⁶, a cărui întregire e sugerată de adverbul *δικαίως* din rîndul 2

¹ Ps.-Skymnos, 797 (Geographi Graeci Minores, I, p. 229: Strabo, Geograph., VII 3, 15 și 17. Cf. Pîrvan, *Getica*. București, 1926 p. 66 și urm.; R. Vulpe, *Hist. anc. de la Dobroudja*, p. 90 și urm.; idem, «Mat. arh. privind ist. veche a R.P.R.», I, 1953, p. 486—506. — Despre un atac al bastarnilor împotriva cetății Odessos în prima jumătate a secolului al II-lea, pare să fie vorba în inscripția publicată de Hr. Danov, «Bull. Inst. Hist. Bulgare», XIV, 1937, p. 54, reeditată și studiată de A. Salăc, «Eunomia», I, 1938, p. 6 și urm.

² Cu titlu de exemplu, vezi decretul din Chersones în cinstea unui necunoscut, lăndat pentru chipul cum a restabilit buna înțelegere între concetățenii lui: *χωρίς αίματος τάν πόλιν . . . διέ[θετο] . . . τās έμφυλί[ου] ταρχα[ς] και φόνου δια τάν όργάν τών όχλων* (I.O.S.P.E., IV, 68, r. 18—19). Cf. și scrisoarea lui Q. Fabius Maximus către locuitorii din Dymae, Syll.³, 684, r. 10: *έπει ουδν οι διαπρα[ξί]μενοι ταύτα έφαινονό μοι της χειρίστης και[τασι]τάσεως [κα] ταραχ[η] και[τασκευ]ν ποιούμενο[ι] το[ι]ς Έλλησι π[α]σι . . .*

³ Cu titlu de exemplu, cf. I.O.S.P.E., I¹, 34 (Olbia) și IV, 68 (Chersonesos).

⁴ Judecători dintr-o cetate neutră slujesc în foarte numeroase cazuri ca arbitri în conflicte dintre state doritoare să evite războiul; alteori însă și acesti ni se pare a fi cazul care ne reține atenția) rolul judecătorilor străini nu e de a arbitra conflicte inter-statale, ci de a aplica legile cu o nepărtinire de care magistrații localnici nu mai erau (sau nu mai erau crezuți) capabili. Cf. decretul cnidian pentru judecătoria ceruți Magnesiei (Die Inschriften von Magnesia am Maeander 15a, r. 14: *έπέστειλαν (οι Μάγνητες) δικαστάς άνδρας [κα]λο[ύ]ς κάγαθ[ο]ύς . . . οίτινες . . . τās τε δίκας έδικασαν όρθ[ω]ς και δικαί[ω]ς και άκολούθ[ω]ς το[ι]ς νόμοις . . .*

⁵ Syll.³, 464, r. 14; 471, r. 5; O.G.I.S., 41,4; S.E.G., I, 363, r. 9 și, în general, A. Steinwenter, *Die Streitbendigung* (nouă inaccesibil), citat la Tarn, *op. laud.*, p. 87.—89 (unde și altă bibliografie, mai recentă).

⁶ Histria I, nr. 7.

și de cuvintele $\delta\iota\kappa\alpha\varsigma$ $\delta\rho\theta\omega\varsigma$ din rîndul 8. Dacă interpretarea pe care o propunem poate să fie adevărată, înseamnă că la o dată cuprinsă între 150 și 50 î.e.n. aproximativ, un cetățean din Apollonia a îndeplinit la Histria misiunea de arbitru sau de judecător, spre deplina mulțumire a celor ce-l ceruseră și aveau să-l cinstească cu onoruri a căror înșirare s-a pierdut. E adevărat că, în textul păstrat, nimic nu se opune ca necunoscutul onorat să fi fost histrian, cu alte cuvinte ca decretul — votat de Adunarea apolloniată — să fi fost expus la Histria pentru a măguli amorul propriu al interesatului și nu mai puțin pe acela al concetățenilor lui¹. Ținînd seamă de condițiile social-politice din Histria în perioada dintre jumătatea secolului al II-lea și jumătatea secolului I î.e.n., așa cum începem a le cunoaște, ni se pare totuși mai probabil că proveniența decretului e histriană. Mai de grabă decît Apollonia, despre ale cărei condiții interne în această perioadă nu știm mare lucru², Histria era interesată să recurgă la serviciile unui arbitru străin, puțin suspect de părtinire și neimplicat în frământările a căror amintire stăruie în documentele vremii.

НОВЫЕ СВЕДЕНИЯ О ВНУТРЕННЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ КРЕПОСТИ ИСТРИЯ В ГОДЫ АВТОНОМИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Раскопки последних лет в Истрии обнаружили ряд эпиграфических фрагментов, представляющих особый интерес. При возобновлении исследований 1949 г. было показано, что эти фрагменты вместе с неопубликованными надписями, находящимися на складах раскопок, составляют группу документов, которые должны появиться в томе Истрия I в издательстве Академии РНР.

До появления в печати этих изданий, автор настоящего сообщения нашел нужным обобщить сведения, касающиеся общественной жизни и содержащиеся в неопубликованных документах. Эти сведения дополняют имеющиеся до настоящего времени данные о государственной организации Истрии в IV—I вв. до н. э., предоставляя дополнительные уточнения о магистратурах, упомянутых на более ранних надписях, или указывая впервые на существование магистратов и учреждений, неизвестных в этом городе до настоящего времени.

К этой последней категории принадлежит часть источников, относящихся к функционированию в добруджской крепости коллегии *syndroi*, уполномоченной редактированием предложений, представленных собранию коллегии *epistatai*, руководящей прениями собрания, коллегии *hegemones*, функций которой не вполне уточнены, но ни в коем случае

¹ În decretul cnidian citat mai sus (p. 444, nr. 4), Adunarea hotărăște: $\epsilon\pi\alpha\iota\nu\epsilon\sigma\alpha\iota$ [$\mu\epsilon\nu$ $\text{M}\acute{\alpha}\gamma\eta\eta\tau\alpha\varsigma$]... $\epsilon\pi\iota$ $\tau\eta\iota$ $\alpha\rho\epsilon\tau\alpha\iota$ [$\tau\omega\nu$ $\delta\iota\kappa\alpha\sigma\tau\omega\nu$ $\kappa\alpha\iota$ $\tau\omicron\upsilon$ $\gamma\rho\alpha\mu\mu\alpha\tau\acute{\epsilon}\omega\varsigma$, $\epsilon\pi\alpha\iota\nu\epsilon\sigma\alpha\iota$ $\delta\epsilon$ $\kappa\alpha\iota$ $\tau\omicron\upsilon\varsigma$ $\delta\iota\kappa\alpha\sigma\tau\acute{\alpha}\varsigma$ $\kappa\alpha\iota$ $\sigma\tau\epsilon\phi\alpha\nu\omega$] $\sigma\alpha\iota$ $\acute{\epsilon}\kappa\alpha\sigma\tau\omicron\nu$ (Inscr. v. Magnesia a. Maeander, 15 a, r. 26 și urm.) O copie a decretului onorific era comunicată în asemenea împrejurări patriei judecătorilor, spre luare de cunoștință și expunere în condițiile obișnuite.

² Puținele știri literare și epigrafice sînt strînse la H. Danov, op. cit., p. 122 și urm.

не носившей характер, приписанный ей Пырваном на основании ошибочно интерпретированной им надписи (Истрия IV, № 4). Новыми являются сведения относительно лиц, уполномоченных управлением общественных имуществ, и называвшихся *oikonomoi*, а чаще *meristai*. Новым является учреждение так называемых *orphanistai*, магистратов, уполномоченных защитой интересов несовершеннолетних и сирот. До настоящего времени о них свидетельствует лишь одна надпись, найденная в Селимбрии на побережье Пропонтиды.

Все эти старые и новые сведения дополняют картину управления Истрией во время строя рабовладельческой демократии, установившейся в крепости во второй половине V в. до н. э. Несмотря на то, что классический полис сохранил еще свой прежний облик, все же видны преобразования в социальной структуре крепости на протяжении эллинистического периода: концентрация имуществ, обнищание растущего числа жителей, обострение массовой борьбы. Два фрагментарных декрета свидетельствуют о существовании в Истрии учреждения *sitionia* — учреждение для снабжения бедного населения пшеницей — с целью оказания помощи недовольным массам. О брожениях социального характера свидетельствуют те же фрагменты, и, если предположить, что и другому тексту была дана точная интерпретация, можно заключить, что такого рода волнения были вызваны назначением около 100 г. до н. э. судьи из Аполлонии, призванного судить с большей беспристрастностью, чем местные инстанции, конфликты между обитателями добруджской крепости.

NOUVELLES DONNÉES SUR L'ORGANISATION INTÉRIEURE DE LA CITÉ D'HISTRIA À L'ÉPOQUE DE SON AUTONOMIE

(RÉSUMÉ)

Les fouilles effectuées durant les dernières années sur l'emplacement d'Histria ont mis à jour une série de fragments épigraphiques d'un intérêt particulier. Ces fragments constituent, avec les inscriptions inédites qui se trouvaient à la reprise des recherches en 1949 en dépôt aux chantiers, un lot de documents qui, réunis sous le titre d'*Histria I*, paraîtront aux éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine.

Jusqu'à la parution de cette publication, l'Auteur de cette étude a considéré utile de réunir les données concernant la vie publique contenues dans ces documents inédits. Ces renseignements permettent de compléter les connaissances relatives à l'organisation intérieure d'Histria du IVe au 1er siècle avant notre ère, présentant des détails supplémentaires au sujet de magistratures citées dans des inscriptions plus anciennes ou citant pour la première fois des magistrats et des institutions dont l'existence, dans cette ville, était jusqu'à ce jour tout à fait ignorée.

C'est dans cette dernière catégorie que se rangent les données sur le fonctionnement dans cette cité de la Dobrogea d'un collège de *synedroi*, chargés de rédiger les propositions soumises à l'Assemblée; d'un collège d'*epistatai*, chargés de conduire les débats de l'Assemblée; d'un collège d'*hégémones* dont les attributions sont moins bien précisées, mais qui n'a certainement pas eu le caractère

militaire que lui attribuait Pirvan, en partant de l'interprétation erronée d'une inscription précédemment découverte (*Histria* IV, no 4). On a obtenu de nouveaux renseignements au sujet des dirigeants des finances publiques appelés *oikonomoi* et *meristai*. Enfin, une institution également nouvelle est celle des *orphanistai*, magistrats chargés de la défense des intérêts des mineurs orphelins, mentionnés jusqu'à présent seulement par une inscription de Sélymbrie, sur les côtes de la Propontide.

Tous les renseignements ci-dessus énumérés complètent le tableau du gouvernement d'Histria sous le régime démocratique instauré dans la cité pendant la seconde moitié du Ve siècle avant notre ère. L'aspect apparemment invariable de la *polis* classique laisse entrevoir cependant les transformations accomplies dans la structure sociale de la cité durant la période hellénistique, à savoir la concentration des fortunes, l'appauvrissement d'un nombre croissant d'habitants, l'aggravation de la lutte des classes. Deux décrets fragmentaires témoignent de l'existence à Histria de l'institution de la *sitionie*, service chargé d'approvisionner en blé la population pauvre, organisé pour venir en aide aux masses mécontentes. L'un de ces fragments atteste des troubles ayant un caractère social et, si l'interprétation d'un autre texte est exacte, ce sont probablement des troubles analogues qui ont déterminé l'arrivée, vers l'an 100 avant notre ère, d'un juge d'Apollonie appelé à juger avec plus d'impartialité que les instances locales les conflits qui divisaient les habitants de la cité d'Histria.
